

ליובה אלמי

שירים ובואמות

מבוא מאת דב סדן

הוצאת ליובה אלמי

מבוא האספה

א.

לשון העברים וספרותה, שמוקדיה היו, לפני שני דור, בשלושה מרכזים – אחד מהם גדול, גם במנין סופריו גם במנין קוראיו, היה נטוע ועומד במזרחה של אירופה, ושניים מהם קטנים ממנו בארצות הברית ובארץ ישראל – ידעה כמה וכמה משברים והתגברה עליהם כדרך שהתגברה, אך עם מוצאי מלחמת העולם הראשונה, בעקבי מהפכת אוקטובר ומדיניותה, בא על הלשון הזאת וספרותה שבר שלא נרפאה ממנו. הלא היא גזירת כרת שנתגזרה על הלשון העברית, על דרך שנוצריה ונאמניה, אשר רבו כן רבו, נאסרו בשימושה ובכיטויה, ומעט החריגים, אם על דרך ההופעה שבכתב – כדוגמת קובץ "בראשית", שלא נמצא לו דפוס בברית-המועצות ונדד לדפוס מדפסי ברלין, אם על דרך ההופעה בעל-פה – כדוגמת "הבימה", שקיימה עצמה בנסיים כתשע שנים במוסקוה, – היו כאותם יוצאים-מן-הכלל, שלא באו אלא לאשר את הכלל. הלא הוא הכלל, שכל לשונותיהם של עמי ברית המועצות מותרות (אם מתוך הכרת-פומבי אם מתוך הכרת-חשאי בעליונותה של הלשון הרוסית), ואף עם-היהודים בה מותר בלשונו, שנבראה לו באמצע תולדתו, אך אסור בלשונו, לשון קדומי ועתידותי, נחלתו מראשית עד אחרית. הפליה זו נמצאו לה מסייעים ומסתייעים מבית שמחמת סמיותם היו או עשו עצמם כלא חשים וכלא חוששים, כי כריתת החיבור שבין העם ושרשיו בעומק, סופה – כריתת החיבור שבין העם ושרשיו בשטח, וכבוא לאחור הפורענות הראשונה גם הפורענות האחרונה לא יינקה זכר המסייעים ההם, אשר ידם היתה במעל, מבית דינה של תולדת-עמם.

ב.

דבר הפורענות הראשונה כדבר הפורענות האחרונה, הנראות כשתי פנים שבאו זו אחר זו, אך היו כשלוכות מראש זו בתוך זו, הם ענין לחוקרים שמחקריהם מתרכיזם והולכים, ונבליט במערכה זו את יהושע גלבוע וספרו "לשון עומדת על נפשה – תרבות עברית בברית המועצות" (תשל"ז), שהוא אח לספריו הקודמים, שהם כמבואי-התקנה לו, מהם המשמשים פתח-הבנה למה, הלא הם ספריו "גחלים לוחשות – ילקוט מספרות עברית וספרות יידיש בברית המועצות" (תשי"ד) וכן – על חרבות התרבות היהודית בברית המועצות (תשי"ז), "אוקטובראים עברים" (תשל"ד), מהם המשמשים פתח-הבנה למי. הוא הוא המחבר עצמו, אשר מבשרו חזה, כעדות ספרו "לשמור לנצח – פרקי אסיר בברית המועצות" (תשכ"ג), שאם נצרף לו עוד רובי מאמריו הקרובים למוקדם של עיקרי הנושאים, הנידונים בספריו, נבין לזיקה הסמוכה שבין המי והמה, והיא זיקה שאינה נימוחה, ודין שלא תהא נימוחה גם במעבר שבין הדיון הפובליציסטי הקודם יותר, שהיה בו עוד מן התכונה האקטואלית, לבין הדיון המדעי, שכבר היה בו מן התכונה ההיסטורית, והוא, אמנם, מעבר שאין לך הזיון וחזיון ואין לך תנועה ותנועה שיימלטו הימנו, אלא שאין דומה מעבר ששעתו מדודה כמעבר ששעתו חטופה:

עוד עט הפובליציסטן תחוב בידך וכבר קולמוס ההיסטוריון ננעץ אל בין אצבעותיך. וודאי שאין הוא בן יחיד לכורח המעבר המר והנמהר הזה, שקדמו לו, שחזו רב יתר מבשרם את אשר חזה הוא מבשרו, וראש להם הסופרים העברים שנמלטו על נפשם אם במקדם יותר – חיים הזו – – אם במאוחר יותר – אברהם קריב, שגורל המלה העברית הרמוסה והחנוקה היה להם כמכות-תמיד, ואף אלה קדמו להם שנמלטו לפניהם – ביאליק וחבורתו שזכרו והזכירו – וראש להם צבי וויסלבסקי – את נאמני לשון העברים שנגישות ורדיפות, גירושים ומאסרים מיעטום מיעוט אחר מיעוט, עד היותם ספורים ובודדים, והיו כלא היו.

ג.

ובשובי ליהושע גלבוץ, שעשה את חקירת המערכה הזאת כתעודת-חייו והגבירה עם האפשרות שניתנה לו, בהיקבע קתידרה לכך באוניברסיטה של תל-אביב והוא חובשה, אזכיר שיחתי עמו על המשך דרכו, שבה עתיד היה לייחד את עיונו המפורט למין הרחבה של אוקטובראים עברים, שלא היו עשויים כמהדורה קמאה – לא חבורת סופרים, שגדלו בתוך המהפכה והאמינו באפשרות של הלשון העברית ברוחב, אלא חבורה של אלה שבאו אליה מתוך אמונה באפשרות של הלשון העברית ברוחה, והכוונה היתה, כמובן, לחבורה מקרב גדוד העבודה שהניחו את ארצנו, מתוך כפירה בציונות, והלכו לבנות קומונה ברוסיה, ואחריתם מרה גם היא. עוררתיו למה שהיה לו כמובן מאלי – שלא לשכות, כי מלבד החבורה שניסתה כאותה מסת-שוא טראגית, היו גם יחידים שניסו כזה וכזאת, וכדוגמה בולטת יהודה (ליובה) אלמי, שספר שיריו "בשער" (תרפ"ז) העלה תשומת דעת – ואזכור כי שמעתי שבחו מפי חיים ארלוזורוב, שהתפעלותו מרעננותם של השירים ההם הגיעה כדי ידיעתם בעל פה, וכן אזכור, כי בסקירת יבול-הספרים של אותה שנה הבלטתי את הטבעיות-שמלכתחילה של ההברה הספרדית והטעמתה בשירים ההם והתכוונתי, ככל הזכור, למופתו, והוא אברהם שלונסקי שכיילכל ספרי שיריו הראשונים בהטעמה אשכנזית (מלעילית); דבר זה העלה עלי תוכחתו של יצחק למדן, שטען במכתבו אלי למין ראשוניות. כנראה לא הרגשתי בה מחמת המוסיקליות החסרה ממנו, ואף עתה ידעתי, כי טעות היתה בידי, שכן אף ל. אלמי היתה לו תקופת-ראשית מלעילית. אולם משהלך, לאחר פרסום ספרו, לחוץ-לארץ, והליכתו מתוך השסע הטראגי של נאמנות כפולה – גם למהפכה העברית וגם למהפכה הקומוניסטית – ומשלא נשמע עליו כל-מאומה, נשכח זכרו, ואך בשובו לפני רוב שנים לארצנו נתחדש, מה גם שפירסם משיריו המאוחרים, שלפי רוחם ומהלכם, ואף לשונם, הניחו ולא הניחו פתח לאמירה: אם תעזבנה יום, יומיים תעזבך. שיריו אלה הניחו פתח לכך – מְשַׁל צמח הנעקר בראשית-בצבוצו, על שרשו הצעיר ועל גבעולו הצעיר ממנו וניטע בסביבה, שקרקעה שונה וחלל-אווירה אחר, מה תימה ששכניו, שהיו קודם קרובים לו ועתה הם רחוקים, גְּדֵלים והולכים, כחוקת-מְטַעֵם, והוא, שאינו יודע גידולם על טיבו ודרכו, בדידותו עושה בו מה שהיא עושה, ולא ייפלא, אם בשובו, כתום שנים, למטעו, לבין רעיו מקודם, ניכר בלשונו שלא היה כמותם ועמהם.

שיריו אלה לא הניחו פתח לכך – משל אותו זקן מבני הפולנים, בנובילה של שנקביץ, שניטלטל לירכתי חופה של אמריקה, והוא שם בודד וגלמוד, ואומנותו – שומר־מגדלור, ולשון־עמו מתקיים לו מתוך שקידת־קריאה בספר אחד ויחיד; הוא ספר המקרא בתירגומו של יאקוב וויק (1599) ונוסח לשונו מפרנס מלוא־ביטויו, וכשם שהוא עלול להעלות תמיהה בשל יושנה של לשונו, כך הוא עשוי להעלות פליאה בשל חיותה של לשונו.

ד.

אכן, המשורר, משהחזיר את עצמו, לאחר שנות ניתוקו ובדידותו בנכר, אל זרמה החי והרוהט של לשוננו וספרותה בארצה, החזירנו לסיוגו במערכת השירה ומשורריה בימי פרסום ספרו. וראוי שנחזיר עצמנו לאותה שעה רחוקה, שכל שחי בה וחי אותה יודע, כי היתה זו כסברה, כי השעה שעת מולד חדש לשירה וכדרך הרגילות של העמדת מולדים כאלה על שלישיות, נהג הדיבור הרווח להעמיד על שלישיה גם עתה: אורי צבי גרינברג, אברהם שלונסקי, יצחק למדן; ובהראות כוכב חדש, בין מאורו גדול יותר בין מאורו קטן יותר, היה כמוזמן להיות בן לוויה לאחד מן השלושה; אך מי שלא נמשך לאותה החלוקה, שהיה בה הרבה שיגרה ולא מעט שרירות, ידע חלוקה אחרת, שגם היא נהגה מנין של שלישיה, אך צידוקה היה בהבחנה דקה אף ממשית יותר: אברהם שלונסקי – אלכסנדר פן – ל. אלמי, על הצד השווה שבגידולם הִכָּא ויניקותם מהתם ועל הצד השונה של הפלגם, והחוקר שיעמוד במבורר על כך, מתוך שיעמוד על השווי והשוני, יבאיר פרק מפרקי שירתנו בנפתולי עמידתה במפלש־הרוחות מבית ומחוץ וההכרעה ביניהם.

ה.

וההכרעה היתה גם מוקדמת, גם מאוחרת. ההכרעה היתה מוקדמת – הלא ראשיתה של הפרדוקסיה, שנסמכה לה, עד־מהרה, הטרגדיה, היתה בקונטרס של סופר עברי משתער כרוב־כוח וברוב־רוח, הלא הוא קונטרסו של אליעזר שטיינמן "הקומוניסטן העברי", שקוראו (אברהם שלונסקי חזר והדפיסו ב"אורלוגין") אינו יכול שלא לתמוה על הפער שבין התקוות הנעלות, מורשת הנבואה, שנתלו בה במהפכה, לבין האכזבות המרות שנכרכו עד־מהרה בעקבותיה.

ההכרעה היתה מאוחרת – ניתן לתמוה ולהוסיף ולתמוה, עד־מה התפכחותו המהירה של אותו סופר שנון, שהביאתו, דרך "קולות" ו"כתובים", דרך חידוש אמנות־ישראל, לעירוי מקורותיהם, למן אוצרות חז"ל עד מעינות החסידות, לא היתה כהתפכחותו לזולתו, ביחוד לקרובים אל סביביו, ונמצאו בהם כאותם הפרפרים, השבים ונמשכים לפיתויי הכזב של האור ושריפתו; וודאי מקרה־לא־מקרה הוא, כי בנו, נתן שחם, הוא מחבר הסיפור "עצם אל עצמו", שעיקרו בתיאור כף־הקלע, שנקלעו בו קבוצות ויחידים, שרובם הלכו ואינם, ואך מעטים, ממש ספורים, ניצלו ושבו הביתה, לקיים בחינת ויגד הפליט.

משֶׁבַח אני את המשורר ל. אלמי, שהביא לפנינו עתה את הגדתו, כל הגדתו, סלה. ירושלים, אדר תשמ"ב

דב סדן